

Research Paper

Examining the Relationship between Religiosity, Moral Community, and Deviance in Iran

Mohammadreza Taleban ^{*1}

¹ Associate Professor of Sociology, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran, taleban@ri-khomeini.ac.ir

[10.22080/ssi.2025.29679.2305](https://doi.org/10.22080/ssi.2025.29679.2305)

Received:

July 22, 2025

Accepted:

October 6, 2025

Available online:

August 26, 2026

Keywords:

Deviance, Moral Community, Muslim Iranians, Religiosity, Rodney Stark

Abstract

Objectives: By linking the subdisciplines of the sociology of religion and the sociology of deviance, this study examines whether the religious characteristics of communities or social contexts influence the relationship between individual religiosity and deviance. In fact, the present research, relying on Rodney Stark's moral community thesis, empirically examines this issue among a national sample of Iranian Muslims to see whether religion, when understood as a collective characteristic or asset, is significantly associated with a reduction in deviance among individuals living in cities with high collective religiosity. It also empirically examines whether the effectiveness of individual religiosity increases in social environments where religiosity is more prominent. **Methods:** In this regard, data from a national survey of 82,500 Iranian Muslims in 426 cities were used to assess the extent to which the main claim of the moral community thesis is consistent with empirical evidence. **Results:** Overall, the results of this study showed that the effect of individual religiosity on deviance among Iranian Muslims is not strengthened by increasing integration into a more moral community, and the empirical evidence related to the Iranian Muslim population was completely inconsistent with the moral community thesis, which had a refuting effect on the main claim of this thesis. **Conclusion:** The observation of a small difference in the effect of religiosity on deviance at three completely different levels of moral community in the present study supports the claim that religiosity at the collective or systemic level, especially when moral community is measured at the city level, does not affect the relationship between individual religiosity and deviance, which certainly questions the adequacy of the moral community thesis in the sociology of religion.

*Corresponding Author: Mohammadreza Taleban

Address: Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran.

Email: taleban@ri-khomeini.ac.ir

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

2538-3612 © The Author(s)

Published by University of Mazandaran

Extended Abstract

1. Introduction

The traditional view in sociology has always emphasized that religion plays an active role in controlling human behavior and, as an agent of social control, increases conformity and prevents deviance by helping to internalize moral values and accept social norms. This view is still reflected in the popular belief that lack of religious commitment is an important factor in the etiology of deviant behavior. A considerable body of research conducted over the past decades has indicated an inverse relationship between religiosity and criminal or deviant behavior and has empirically documented this relationship (Johnson et al., [2000](#); Baier and Wright, [2001](#); Kelly et al., [2015](#); Rivera et al., [2018](#)).

Although various theoretical explanations for this empirical pattern have been proposed in sociology and criminology, Rodney Stark, a sociologist of religion, proposed the moral community thesis, which emphasizes the interaction between individual religiosity and integration into a religious community (which he termed the “moral community”) in reducing deviant behavior. According to this thesis, moral communities reinforce religious norms and, consequently, strengthen the protective effects of individual religiosity. According to the argumentative content of this thesis, moral communities reinforce religious norms and, as a result, increase the protective effects of individual religiosity. It is worth noting that by operationalizing the “moral community” through aggregate levels of religiosity in organizations (such as schools and universities), neighborhoods, urban areas, counties, provinces, geographic regions, and even

countries, researchers have empirically tested the central idea of this thesis, that people living in predominantly religious areas or environments are more integrated into a moral community and thus conform to social norms than people living in non-religious areas.

Of course, the results of research on the moral community thesis in the sociology of religion and criminology have been mixed. Some studies have shown that religious environments enhance the protective effects of religiosity at the individual level. In contrast, some studies have failed to find evidence supporting the thesis. Thus, in the context of empirical research, the moral community thesis remains controversial as an explanation of the relationship between religiosity and delinquency and requires further investigation

More importantly, all empirical research examining the validity of the moral community thesis in explaining the relationship between religiosity and deviance has been conducted in Western countries (especially the United States) and within non-Islamic religious traditions (mainly Christianity and, to some extent, Judaism). Unfortunately, no research has examined this issue within the Islamic tradition. Furthermore, previous studies have tended to compare followers of Christian and Jewish religions with those who have no religious affiliation, while a few of these studies have examined the inhibitory effects of other religions, especially Islam.

Therefore, given the major differences between Islam, Christianity, and Judaism, it is necessary to empirically evaluate the moral community thesis in non-Western contexts, beyond the Judeo-Christian tradition, and among Muslim populations.

Accordingly, this study was conducted to examine the empirical validity of the moral community thesis in explaining the relationship between religiosity and deviance among Muslims in Iran.

2. Methods

To accurately assess the moral community thesis, data on religiosity must be collected at both the individual and collective (or societal) levels in a single study. Therefore, the present study used data from the “National Survey of the Social, Cultural, and Moral Status of Iranian Society” (2017), which, with a sample size of 82,500 Iranians aged 18 and over, covers the largest population generalizable to Iranian society to date. In the present study, due to limitations related to nationally defined data, we were forced to use the “city” unit of analysis as the system unit to test the moral community thesis. The appropriate system-level data with the “city” unit of analysis were obtained by averaging the data related to individual religiosity for each city in that survey (426 cities in total).

3. Results

The findings of this study showed that the effect of individual religiosity on deviance among Iranian Muslims is in no way strengthened by increased integration into a more moral society, and that the empirical evidence related to the Iranian Muslim population was completely inconsistent with the moral society thesis, which had a refuting implication for the main claim of this thesis. Also, the observation of a small difference in the effect of religiosity on deviance at three

completely different levels of moral community in the present study supports the claim that religiosity at the collective or systemic level, especially when moral community is measured at the city level, does not affect the relationship between individual religiosity and deviance, which certainly calls into question the adequacy of the moral community thesis in the sociology of religion.

4. Conclusion

The findings of this study showed that the effect of individual religiosity on deviance among Iranian Muslims is not at all enhanced by increased integration into a more moral community, and that the empirical evidence for the Iranian Muslim population is in a direction that is completely inconsistent with the moral community thesis, implying a refutation of its main claim. This finding is consistent with other studies conducted in Western religious traditions that failed to find empirical support for the moral community thesis (cf. Bahr and Hoffman, 2008; Hoffman and Bahr, 2006; Sturgis, 2010; Sturgis and Baller, 2012).

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

The author confirms sole responsibility for the following: study conception and design, data collection, analysis and interpretation of results, and manuscript preparation.

Conflict of interest

The author declared no conflict of interest.

بررسی ارتباط دین‌داری، اجتماع اخلاقی و کج‌روی در ایران

محمد رضا طالبان^{*۱} ^۱ دانشیار جامعه‌شناسی پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران، taleban@ri-khomeini.ac.ir[10.22080/ssi.2025.29679.2305](https://doi.org/10.22080/ssi.2025.29679.2305)

چکیده

اهداف: این مطالعه، با پیوند دادن زیررشته‌های جامعه‌شناسی دین و جامعه‌شناسی انحرافات به بررسی این پرسش می‌پردازد که آیا ویژگی‌های مذهبی اجتماعات یا بافت‌های اجتماعی می‌توانند بر ارتباط دین‌داری فردی و کج‌روی تأثیر بگذارند یا خیر؟ در حقیقت، مقاله پژوهشی حاضر با تکیه بر تز اجتماع اخلاقی رادنی استارک به بررسی تجربی این موضوع در میان نمونه‌ای ملی از ایرانیان مسلمان می‌پردازد که آیا دین، وقتی به عنوان یک ویژگی یا دارایی جمعی درک شود، به طور قابل توجهی با کاهش کج‌روی در بین افراد ساکن در شهرهایی که دین‌داری تجمیعی‌شان بالاست، مرتبط می‌باشد یا خیر؟ همچنین، به واری‌های تجربی این موضوع می‌پردازد که آیا اثربخشی دین‌داری فردی در محیط‌های اجتماعی که دین‌داری در آن‌ها بارزتر است، افزایش می‌یابد یا خیر؟ **روش مطالعه:** در همین راستا، داده‌های حاصل از پیمایش ملی با ۸۲۵۰۰ نفر از ایرانیان مسلمان در ۴۲۶ شهر مبنای قرار گرفت تا میزان انطباق و تناظر مدعای اصلی تز اجتماع اخلاقی با شواهد تجربی مورد ارزیابی قرار گیرد. **یافته‌ها:** در کل، نتایج این تحقیق نشان داد که اثر دین‌داری فردی بر کج‌روی در میان ایرانیان مسلمان به هیچ وجه با افزایش ادغام در یک اجتماع اخلاقی‌تر تقویت نمی‌گردد و شواهد تجربی مربوط به جمعیت ایرانیان مسلمان در جهتی کاملاً ناسازگار با تز اجتماع اخلاقی بوده است که برای مدعای اصلی این تز دلالت ابطالی داشته است. **نتیجه‌گیری:** مشاهده تفاوت ناچیز تأثیر دین‌داری بر کج‌روی در سه سطح کاملاً متفاوت از اجتماع اخلاقی در تحقیق حاضر از این ادعا پشتیبانی می‌کند که دین‌داری در سطح جمعی یا سیستمی، به‌ویژه هنگامی که اجتماع اخلاقی در سطح شهر اندازه‌گیری می‌شود، بر ارتباط بین دین‌داری فردی و کج‌روی تأثیر نمی‌گذارد که این مشاهده نیز مطمئناً کفایت تز اجتماع اخلاقی را در جامعه‌شناسی دین زیر سؤال می‌برد.

تاریخ دریافت:

۳۱ تیر ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۴ مهر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۰۴ شهریور ۱۴۰۵

کلیدواژه‌ها:

اجتماع اخلاقی، ایرانیان
مسلمان، دین‌داری، رادنی
استارک، کج‌روی^{*} نویسنده مسئول: محمد رضا طالبان

آدرس: پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران.

ایمیل: taleban@ri-khomeini.ac.ir

این مقاله با دسترسی آزاد تحت مجوز بین‌المللی کربیتو کامنز از نوع نسبت‌دادن-غیرتجاری-بدون انشقاق ۴/۰ است.

ناشر: دانشگاه مازندران © نویسنده(گان) ۲۵۳۸-۳۶۱۲

۱ مقدمه و طرح مسأله

سابقه مطالعه علمی در خصوص چگونگی ارتباط دین و دین‌داری با جرم و کج‌روی به اوایل دهه ۱۹۰۰ میلادی می‌رسد (Hoffmann and Bahr, 2006; Kelly et al., 2015) و عرصه پژوهشی در این خصوص واجد ادبیات نسبتاً گسترده و متنوعی است. دیدگاه سنتی در جامعه‌شناسی همواره بر این نکته تأکید داشته است که دین نقش فعالی در کنترل رفتار انسان‌ها بازی می‌کند و به‌عنوان یک کارگزار کنترل اجتماعی از طریق کمک به درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی و پذیرش هنجارهای اجتماعی، هم‌نوایی را افزایش داده و مانع کج‌روی می‌گردد. این دیدگاه، هنوز هم در این باور عمومی بازتاب یافته است که فقدان التزام مذهبی یک عامل مهم در علت‌شناسی رفتارهای کج‌روانه است. جالب آنکه ادبیات گسترده پژوهشی در نیم‌قرن اخیر نیز حمایت تجربی وسیعی را از همین دیدگاه سنتی فراهم نمود که افزایش دین‌داری با کاهش رفتارهای کج‌روانه تقارن دارد.^۱ برای مثال، بررسی سیستماتیک ۶۵ مطالعه انجام‌گرفته در خصوص ارتباط بین دین‌داری و بزه‌کاری توسط تیتل و ولچ^۲ (1983) نشان داد که از میان این مجموعه، ۵۵ مطالعه (حدود ۸۵ درصد) رابطه معکوس/منفی معناداری را بین این دو متغیر گزارش کرده‌اند. البته، تیتل و ولچ (1983) نقاط ضعف روش‌شناختی و آماری متعددی را در اکثر مطالعات مزبور شناسایی کرده‌اند؛ ضمن آنکه بر این واقعیت تأکید داشته که ده مطالعه (حدود ۱۵ درصد) نیز وجود داشته است که هیچ رابطه معناداری را بین دین‌داری و بزه‌کاری گزارش نکرده‌اند، بنابراین اعتبار فرضیه رابطه معکوس/منفی میان دین‌داری و بزه‌کاری را بایستی غیرقطعی محسوب نمود.

^۱ البته، از آنجاکه اکثریت انواع فعالیت‌های کج‌روانه توسط متخلفان نوجوان و جوان انجام می‌شود و پیمایش از نوجوانان و جوانانی که در دبیرستان‌ها یا دانشگاه‌ها مشغول به تحصیل هستند، هزینه کمتری نسبت به پیمایش از بزرگسالان در جامعه کل دارد، بخش عمده‌ای از این ادبیات پژوهشی ذیل

در ادامه، جانسون و همکاران^۳ (2000) در فراتحلیلی از ۴۰ مطالعه که بر رابطه بین دین‌داری و بزه‌کاری تمرکز داشته‌اند، به این یافته اصلی رسیدند که اکثر این مطالعات رابطه منفی/معکوسی را بین سنج‌های دین‌داری و بزه‌کاری گزارش کرده‌اند؛ چند مطالعه نیز هیچ رابطه‌ای پیدا نکرده یا نتایجی غیرقطعی به دست آوردند و تنها در یک مطالعه بود که ارتباط مثبتی بین دین‌داری و بزه‌کاری پیدا شد. یافته جالب توجه این فراتحلیل آن بود که در میان مطالعاتی که پیچیده‌ترین طرح تحقیق و دقیق‌ترین روش‌شناسی را داشتند، احتمال بیشتری وجود داشت که افزایش دین‌داری با کاهش بزه‌کاری مرتبط باشد. برعکس، آن دسته از مطالعاتی که نتایج غیرقطعی گزارش می‌کردند، از نظر روش‌شناسی دقت کمتری داشتند.

در یک فراتحلیل دیگر، بایر و رایت^۴ (2001) به‌مرور ۶۰ مطالعه در ادبیات پژوهشی مربوط به دین‌داری - بزه‌کاری پرداختند و تقریباً به همان نتیجه‌ای رسیدند که مطالعه قبلی (et al., 2000) Johnson) به آن رسیده بود. بایر و رایت (2001) دریافتند که مطالعاتی که از مجموعه داده‌های بزرگ‌تر و نمونه‌های معرّف‌تر استفاده کرده‌اند، نسبت به مطالعاتی که از نمونه‌های کوچک، منطقه‌ای یا دردسترس استفاده می‌کردند، احتمال بیشتری داشت که رابطه معکوس/منفی قابل توجه و معناداری بین دین‌داری و بزه‌کاری پیدا کنند (افزایش دین‌داری با کاهش بزه‌کاری تقارن دارد).

در مجموع، بررسی‌های سیستماتیک و فراتحلیل‌های انجام‌گرفته حکایت از شواهد مداوم و فزاینده‌ای داشته‌اند که نشان می‌داد افزایش التزام مذهبی به محافظت افراد در برابر رفتارهای بزه‌کارانه و فعالیت‌های کج‌روانه کمک می‌کند. به عبارت دیگر،

موضوع «دین‌داری و بزه‌کاری» اختصاص به این گروه سنی دارد.

² Tittle and Welch

³ Johnson et al.

⁴ Baier and Wright

گزارش کردند و تنها در یک مطالعه بود که مشاهده شد دین‌داری با یک پیامد کج‌روانه همبستگی مثبت داشته است (Johnson & Jang, 2014; Johnson, 2011).

نتیجه آنکه حجم قابل توجهی از انبوه تحقیقات انجام‌گرفته در طول دهه‌های گذشته به الگوی رابطه معکوس بین دین‌داری و رفتار مجرمانه یا کج‌روانه دلالت داشته و این الگوی ارتباطی را از نظر تجربی مستند کرده‌اند. شایان ذکر است که این الگو گرچه برای جرائم جدی و ماهیتاً سکولار (مثل، قتل و سرقت و...) صدق می‌کند، اما به‌ویژه برای اشکال کمتر جدی جرم و کج‌روی که ممنوعیت‌های مذهبی را نقض می‌کنند، قابل توجه‌تر است (et al., 2000; Kelly et al., 2001; Baier & Wright, 2001; Johnson, 2015; Rivera et al., 2018).

اگرچه تبیین‌های نظری مختلفی برای این الگوی تجربی در جامعه‌شناسی و جرم‌شناسی ارائه شده است؛ رادنی استارک به‌عنوان یک جامعه‌شناس دین، تز اجتماع اخلاقی را ارائه داد که به تعامل بین دین‌داری فردی و ادغام در یک اجتماع مذهبی (که آن را «اجتماع اخلاقی» نامید) در کاهش رفتارهای انحرافی اشاره داشت (Stark et al., 1982, 1984, 1996; Stark & Bainbridge, 1996).

براساس مفاد استدلالی این تز، اجتماعات اخلاقی، هنجارهای دینی را تقویت کرده و در نتیجه، تأثیرات محافظتی دین‌داری فردی را افزایش می‌دهند. به زبان آماری، ادغام در یک اجتماع اخلاقی، نقشی تعدیل‌کننده در تأثیر دین‌داری فردی بر رفتارهای کج‌روانه دارد. لازم به ذکر است که محققان با عملیاتی‌کردن «اجتماع اخلاقی» از طریق سطوح تجمیعی دین‌داری در سازمان‌ها (مثل مدرسه و دانشگاه)، محله‌ها، مناطق شهری، شهرستان‌ها، استان‌ها، مناطق جغرافیایی و حتی کشورها، ایده مرکزی این تز را مورد واریسی تجربی قرار دادند که افرادی که در مناطق یا محیط‌های عمدتاً مذهبی

این بررسی‌های سیستماتیک و فراتحلیل‌ها نشان می‌دادند که افزایش دین‌داری با کاهش احتمال ارتکاب اعمال بزه‌کارانه یا کج‌روانه مرتبط است. اما آیا این یافته‌ها با ادبیات پژوهشی جدیدتر در مورد دین و جرم یا دین‌داری و کج‌روی نیز سازگار بوده است؟ برای پاسخ به این سؤال، جانسون و جانگ^۱ (2011) به یک بررسی سیستماتیک جامع از کل این ادبیات پژوهشی در حواصل سال‌های ۱۹۴۴ تا ۲۰۱۰ میلادی پرداختند. در این مرور سیستماتیک، طرح تحقیق مطالعه (مثلاً، مقطعی، نسلی آینده‌نگر، گذشته‌نگر، بالینی، آزمایشی، مطالعه موردی، توصیفی، گزارش کیفی)، روش نمونه‌گیری (مثلاً، اتفاقی، احتمالی، نمونه‌گیری سیستماتیک، نمونه‌گیری در دسترس یا هدفمند)، تعداد آزمودنی‌ها در نمونه، جمعیت تحقیق (مثلاً نوجوانان، دانش‌آموزان دبیرستانی، دانشجویان دانشگاه، جوانان، بزرگسالان ساکن در جامعه، سالمندان، اعضای کلیسا، افراد مذهبی یا روحانیون، جنسیت و نژاد)، مکان تحقیق، متغیرهای مذهبی گنجانده شده در سنج دین‌داری (مثلاً حضور در مراسم مذهبی، مطالعه کتاب مقدس، دین‌داری ذهنی، تعهد مذهبی، دین‌داری درونی، دین‌داری بیرونی و غیره) و وجود متغیرهای کنترلی در کنار وضعیت یافته‌های تحقیق (مثلاً، عدم ارتباط، شواهد مختلط، ارتباط مفید با نتیجه یا ارتباط مضر با نتیجه) مدنظر قرار گرفت. در مجموع، ۱۰۹ مطالعه مورد بررسی قرار گرفت و نتایج این بررسی جامع تأیید نمود که اکثر این مطالعات، رابطه معکوس معناداری را بین سنج‌های دین‌داری با سنج‌های مختلف جرم و بزه‌کاری گزارش کرده‌اند. تقریباً ۸۹ درصد از مطالعات مرور شده (یعنی ۹۷ مطالعه) رابطه معکوس یا مفیدی را بین دین‌داری و برخی از سنج‌های جرم یا بزه‌کاری پیدا نموده‌اند (افزایش دین‌داری با کاهش جرم/بزه‌کاری مرتبط است). در این میان، تنها ۱۱ مطالعه (یعنی ۱۰ درصد) بوده که هیچ ارتباطی پیدا نکردند یا یافته‌های غیرقطعی را

¹ Johnson and Jang

جانسون و جانگ (2011) قرار گرفت، براساس داده‌های مربوط به کشورهایی غیر از آمریکا بودند. اگر مطالعات مربوط به کانادا، استرالیا و اروپا را نیز از این مجموعه کنار بگذاریم، تنها هفت مطالعه (۲/۶ درصد) در بافت کشورهای غیرغربی انجام شده بود. در صورتی که برخلاف آنچه که توسط اکثر قریب به اتفاق پژوهش‌ها در کشورهای غربی گزارش شده است، نتایج تحقیقات نشان داده که دین و دین‌داری در چین و تایوان پیش‌بینی‌کننده معناداری برای رفتارهای انحرافی و کج‌روانه نیست؛ گرچه رابطه دین و دین‌داری با رفتارهای انحرافی و کج‌روانه در مکزیک، السالوادور و بوسنی و هرزگوین معنادار بوده است (Jang et al., 2023).

علاوه بر این، مطالعات قبلی تمایل داشتند پیروان ادیان مسیحی و یهودی را با کسانی که هیچ وابستگی مذهبی ندارند، مقایسه کنند؛ درحالی‌که تعداد معدودی از این مطالعات به بررسی اثرات بازدارنده سایر ادیان، به‌ویژه اسلام پرداخته‌اند. ازاین‌رو، و با توجه به تفاوت‌های عمده دین اسلام با ادیان مسیحی و یهودی لازم و ضروری است تا تز اجتماع اخلاقی در بافت‌های غیرغربی و فراتر از سنت یهودی - مسیحی و در میان جمعیت مسلمانان نیز مورد ارزیابی تجربی قرار گیرد.

پس از آنجاکه هدف اصلی این مقاله پژوهشی، واری اعتبار تجربی تز اجتماع اخلاقی در تبیین ارتباط دین‌داری و کج‌روی در میان مردم مسلمان ایران است، لازم است ابتدا به مضمون این تز در قالب تبیین نظری بپردازیم.

۲ تبیین نظری و فرضیات

از لحاظ تاریخی، ریشه مسأله‌ای شدن چگونگی ارتباط میان دین‌داری و بزه‌کاری در علوم اجتماعی به مطالعه هیرشی و استارک^۱ با عنوان «آتش جهنم و بزه‌کاری» (1969) برمی‌گردد که مسیر تحقیقات اولیه مربوط به ارتباط دین و جرم یا دین‌داری و کج‌روی را تغییر داد. این دو جامعه‌شناس تصمیم

زندگی می‌کنند، نسبت به افرادی که در مناطق غیرمذهبی زندگی می‌کنند، بیشتر در یک اجتماع اخلاقی ادغام شده و در نتیجه با هنجارهای اجتماعی هم‌نوایی می‌کنند.

البته، نتایج تحقیقات در مورد تز اجتماع اخلاقی در جامعه‌شناسی دین و جرم‌شناسی مختلط بوده است. برخی از مطالعات نشان دادند که محیط‌های مذهبی تأثیرات حفاظتی دین‌داری در سطح فردی را تقویت می‌کنند (1982, Stark et al., Stark & Bainbridge, 1996, 1984, 1996; Lee & Bartowski, 2004; Regnerus, 2003; Finke & Stack & Kposowa, 2006, 2011; Gault-Sherman & Adamczyk, 2008; Draper, 2012).

در مقابل، برخی مطالعات دیگر نتوانستند شواهد حمایتی برای تز مزبور پیدا کنند (برای مثال، 2008, Sturgis, Bahr & Hoffman, 2010; 2012, Sturgis & Baller). پس، در حیطه تحقیقات تجربی هنوز تز اجتماع اخلاقی در توضیح و تبیین چگونگی ارتباط دین‌داری با کج‌روی یک مقوله جدلی باقی مانده و نیازمند تحقیقات بیشتر است.

از آن مهم‌تر، تمامی پژوهش‌های تجربی در خصوص واری اعتبار تز اجتماع اخلاقی در تبیین ارتباط دین‌داری و کج‌روی در بافت کشورهای غربی (به‌ویژه آمریکا) و درون سنت‌های دینی غیراسلامی (عمدتاً مسیحی و تا حدودی، یهودی) انجام گرفته است و متأسفانه هیچ پژوهشی با این هدف در سنت اسلامی انجام نگرفته است. حتی در خصوص تحقیقات انجام‌گرفته در خصوص ارتباط دین و دین‌داری با کج‌روی و بزه‌کاری، واقعیت آن است که اکثر مطالعات انجام‌گرفته در کشورهای غربی، به‌ویژه آمریکا بوده است. برای مثال، فقط ۲۴ مورد از ۲۷۰ مطالعه (۸/۹ درصد) منتشرشده بین سال‌های ۱۹۴۴ تا ۲۰۱۰ که مورد بررسی سیستماتیک

¹ Hirschi and Stark

موجب سرگشتگی و سردرگمی بیشتر شدند؛ چراکه برخی یافته‌ها، مؤید و برخی دیگر نافی رابطه دین‌داری و بزه‌کاری بودند. این نتایج متضاد، معمای اولیه را پیچیده‌تر و نتیجه‌گیری را دشوارتر کرد: واقعاً آیا دین و دین‌داری، هم‌نویی با نظام هنجاری را تأیید می‌کند یا نمی‌کند و مانع رفتارهای کج‌روانه و بزه‌کارانه می‌شود یا نمی‌شود؟

رادنی استارک، جامعه‌شناس برجسته دین، تز اجتماع اخلاقی را در وهله اول برای حل معمای این یافته‌های متضاد ارائه داد و سپس به بسط آن در سایر آثار خویش پرداخت (ن. ک. Stark, et al. 1984, 1996, 2015; Stark & Bainbridge, 1996).

تز «اجتماعات اخلاقی» در کلی‌ترین شکل خود، بیان می‌کند که دین‌داری را نباید فقط به‌عنوان یک ویژگی فردی (مجموعه‌ای از اعتقادات، عواطف و اعمال شخصی) تصور کرد؛ بلکه، بایستی آن را از نظر جامعه‌شناختی و به‌عنوان یک ویژگی جمعی یا دارایی گروه (نسبت اشخاصی در یک اجتماع معین که دین‌دارند) درک کرد. بنا به استدلال استارک، دین اساساً به شیوه‌ای اجتماعی بر هم‌نویی افراد با هنجارهای اجتماعی تأثیر می‌گذارد. درست است که مؤمنان می‌کوشند در زندگی خویش از گناه پرهیز نموده و پاک‌دامنی پیشه کنند، ولی توانمندی آنان در انجام این کار تا حدود زیادی به دین‌داری یا بی‌دینی افراد دوروبرشان بستگی خواهد داشت و اینکه آیا این دین‌داری مورد تأیید محیط اجتماعی هست یا خیر. به عبارت بهتر، قدرت دین‌داری فردی در کاهش کج‌روی از خلال کنش متقابل با افرادی تداوم می‌یابد که اکثریتشان آن را مبنای معتبری برای کنش قلمداد کنند (Stark & Bainbridge, 1996).

وقتی این دیدگاه جامعه‌شناختی را در نظر بگیریم، فرض می‌شود که دین به‌طور مستقیم بر رفتار اعضای اجتماع تأثیر می‌گذارد و همچنین به‌طور

گرفتند با توجه به دسترسی به بانک داده‌های جدید برآمده از پیمایش‌های مربوط به نوجوانان، یک فرضیه ظاهراً بدیهی را آزمون کنند؛ یعنی، دین‌داری با رفتارهای بزه‌کارانه رابطه منفی دارد. ولی، یافته اصلی آنان مبنی بر آنکه هیچ رابطه معناداری بین سطوح دین‌داری و سنجه‌های بزه‌کاری در بین نوجوانان وجود ندارد، هم علوم اجتماعی متعارف و هم عقل سلیم را به چالش کشید و موجب شگفت‌زدگی بسیاری از دانش‌پژوهانی شد که به تأثیر اجتماعی دین بر رفتارهای انسانی اعتقاد داشتند. واقعاً، چگونه می‌توان پذیرفت که التزام و تعهد دینی هیچ تأثیری بر رفتارهای انحرافی و بزه‌کارانه که ارتباط عمیق و تنگاتنگی با مفهوم «گناه» در دین دارد، نداشته باشد؟

دغدغه پاسخ به این پرسش معماگونه باعث گردید تا مطالعه هیرشی و استارک (1969) با نمونه‌هایی متفاوت از نوجوانان در مناطق دیگر تکرار شود. در این راستا و چند سال بعد، نخستین مطالعه تکراری توسط بورکت و وایت^۱ (1974) با استفاده از نمونه نوجوانان ساکن در شهرهای شمال غربی اقیانوس آرام به همان یافته قبلی هیرشی و استارک (1969) دست یافت و این مطالعه نیز نتوانست تأثیر دین‌داری را بر بزه‌کاری پیدا کند و بدین‌سان معمای بی‌تأثیری دین بر بزه‌کاری ادامه یافت. بعد از آن، سه مطالعه تکراری دیگر با نمونه‌هایی متفاوت از نوجوانان منتشر شد

Higgins & Albrecht et al., 1977؛ Albrecht, Jensen & Erickson, 1979) که همگی یافته اولیه هیرشی و استارک را رد کردند؛ چراکه رابطه منفی قوی بین دین‌داری و بزه‌کاری را در میان نوجوانان پیدا نمودند. این‌گونه بود که پژوهش‌هایی مشابه که از الگوی نظری و روش‌شناختی یکسانی در بررسی چگونگی ارتباط دین‌داری با بزه‌کاری پیروی کرده بودند، به یافته‌های متضاد و متعارضی رسیدند و به‌جای آنکه تکلیف این رابطه ظاهراً بدیهی از حیث نظری را از حیث تجربی روشن کنند،

¹ Burkett and White

این‌گونه بود که استارک نتیجه گرفت که یافته‌های متضاد به‌دست‌آمده از پژوهش‌های یکسان، محصول تفاوت در وضعیت اخلاقی اجتماع مورد مطالعه براساس محیط اجتماعی یا منطقه نمونه‌گیری بوده است. وی تصریح کرد که مناطق با عضویت و حضور زیاد ساکنان در کلیسا، «اجتماعات اخلاقی» هستند؛ درحالی‌که مناطق با عضویت کم ساکنان در کلیسا، «اجتماعات سکولار» را نشان می‌دهند. تز اجتماعات اخلاقی استارک، رابطه منفی/معکوسی را بین دین‌داری فردی و بزه‌کاری در اجتماعات اخلاقی پیش‌بینی می‌کرد و همچنین انتظار داشت که در اجتماعات سکولار، دین‌داری تأثیر اندکی بر بزه‌کاری افراد داشته باشد یا اصلاً تأثیری نداشته باشد. در حقیقت، استارک با وام‌گرفتن از ایده‌های دورکیم مبنی بر اینکه دین تأثیر یکپارچه‌کننده بر اعضای یک اجتماع دارد، این فرضیه را مطرح کرد که تأثیر دین‌داری فردی بر رفتارهای کج‌روانه در «اجتماعات اخلاقی» قوی‌تر است، اجتماعاتی که درون آن‌ها، تعهد مذهبی هنجار است و تأثیرات مذهبی بر زندگی روزمره افراد فراگیر است. به همین دلیل، مطالعات اولیه نشان می‌داد دین‌داری هیچ تأثیری بر بزه‌کاری ندارد.

(Burkett & Hirschi & Stark, 1969; 1974) White، بر مبنای داده‌های برآمده از جمعیت نمونه‌هایی بود که از مناطق و ایالت‌های ساحل غربی در آمریکا گرفته شده بود که با شاخص عضویت کم ساکنان در کلیسا، اجتماعات سکولار محسوب می‌شدند. درحالی‌که مطالعه بر روی نمونه‌ای از نوجوانان ساکن در ایالت‌های جنوب آمریکا که در آنجاها، تعهد مذهبی عمدتاً هنجار بوده است، رابطه منفی/معکوس قابل توجهی را بین دین‌داری و بزه‌کاری نشان داد (Higgins & Albrecht, 1977). از آنجایی‌که ایالت‌های جنوب و به‌ویژه آتلانتا در مورد مطالعه هیگینز و آلبرشت، بیش از ایالت‌های ساحل غربی در آمریکا یک «اجتماع اخلاقی» را نشان می‌دادند، باید انتظار داشت که تأثیر دین‌داری بر بزه‌کاری در اولی پیدا

غیرمستقیم چگونگی شکل‌گیری رفتارهای شخصی افراد توسط ویژگی‌های مذهبی‌شان را تعدیل می‌کند. در حقیقت، تز اجتماعات اخلاقی نه‌تنها وجود تأثیرات بافتی یا زمینه‌ای دین بر رفتار افراد را صرف‌نظر از التزام دینی‌شان مطرح می‌کند، بلکه نشان می‌دهد که زندگی یا نزدیکی با تعداد قابل توجهی از افراد متدین بر نحوه رفتار هر فرد تأثیر می‌گذارد. به بیان آماری، این تز وجود اثرات مستقیم و غیرمستقیم زندگی در یک بافت مذهبی را مطرح می‌کند. استارک در این خصوص تصریح می‌کند: «آنچه مهم است، نه‌تنها مذهبی بودن یک فرد خاص، بلکه تأیید یا عدم تأیید این مذهبی بودن توسط محیط اجتماعی است» (Stark, 1996: 164). از این‌رو، دین‌داری تنها در اجتماعات یا بافت‌های مشخصاً مذهبی (در میان گروه‌هایی از مردم که میانگین دین‌داری در آن‌ها بالاست) است که با هم‌نوایی اجتماعی یا اطاعت از هنجارهای جامعه مرتبط است (Stark & Bainbridge, 1996). از حیث تجربی نیز یافته‌های استارک در مورد دین‌داری تجمیعی در سطح مناطق شهری و همچنین دبیرستان‌ها این استدلال را تأیید نمود: رابطه بین دین‌داری و رفتار بزه‌کارانه از یک پیوند قوی در مناطق شهری واقع در جنوب، شرق و غرب میانه به عدم ارتباط در مناطق شهری ساحل غربی کاهش می‌یافت. همچنین، رابطه منفی قابل توجهی بین دین‌داری و بزه‌کاری در دبیرستان‌هایی پیدا شد که در آن‌ها دانش‌آموزان مذهبی، اکثریت را تشکیل می‌دادند. شدت این رابطه با کاهش نسبت دانش‌آموزان مذهبی کاهش می‌یافت و در دبیرستان‌های ساحل غربی، جایی که دین‌داری گروهی به‌طور قابل توجهی پایین است، اصلاً وجود نداشت (Stark et al., 1982; Stark, 1984; Stark, 2015). جالب توجه است که در تز اجتماعات اخلاقی استارک ماهیت خاص باورهای مذهبی یا وابستگی به سنت‌های متفاوت مذهبی (مثل، مسیحی، یهودی، مسلمان و...) اصلاً مهم نیست (Regnerus, 2003).

در پایان و جهت خلاصه‌کردن این استدلال‌های نظری در قالب فرضیات تحقیق و با اندکی تأمل در مفاد استدلال‌های مندرج در تز اجتماع اخلاقی می‌توان منطقاً دو فرضیه زیر را جهت واری واری استخراچ نمود:

فرضیه اول: بین دین‌داری و کج‌روی در سطح فردی رابطه معکوس وجود دارد.

فرضیه دوم: رابطه معکوس بین دین‌داری و کج‌روی در میان افرادی قوی‌تر خواهد بود که در مناطق جغرافیایی زندگی می‌کنند که با سطوح بالاتری از دین‌داری تجمیعی مشخص شده است.

۳ روش و داده‌ها

به منظور ارزیابی دقیق تز اجتماع اخلاقی، داده‌های مربوط به دین‌داری باید در دو سطح فردی و جمعی یا سیستمی در تحقیقی واحد جمع‌آوری شوند. از این‌رو، در مطالعه حاضر از داده‌های موجود در «پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران» (یگانه و غفاری، ۱۳۹۶) استفاده گردید که با نمونه‌ای معادل با ۸۲۵۰۰ نفر از ایرانیان ۱۸ سال به بالا، گسترده‌ترین جمعیت قابل تعمیم به جامعه ایران را تا به امروز زیر پوشش برده است. لازم به ذکر است که از میان کل جمعیت نمونه در این پیمایش ملی (۸۲۵۰۰ نفر) ۵۰ درصد مرد و ۵۰ درصد زن بودند؛ از حیث سنی نیز ۳۵ درصد بین ۱۸ تا ۲۹ سال، ۴۸ درصد بین ۳۰ تا ۴۹ سال و ۱۷ درصد بالای ۵۰ سال داشته‌اند؛ ضمن آنکه از حیث وضعیت تأهل، ۲۲/۶ درصد از افراد نمونه تحقیق مجرد و ۷۲/۶ درصد نیز متأهل بودند.

بنا به توضیحاتی که در بخش بعدی خواهد آمد، در تحقیق حاضر به دلیل محدودیت‌های مربوط به داده‌های معرف در سطح ملی مجبور شدیم از واحد تحلیل «شهر» به عنوان واحد سیستمی برای واری

شود، اما در دومی نه. پس، تز اجتماع اخلاقی چارچوب مهمی را برای درک این موضوع فراهم کرد که چرا برخی از مطالعات بزه‌کاری، رابطه منفی/معکوسی را بین سنجه‌های التزام دینی و بزه‌کاری نشان داده‌اند؛ درحالی‌که سایر مطالعات نتوانسته‌اند این رابطه منفی/معکوس را نشان دهند (Stark, 1984; Stark et al., 1982).

در مجموع، استدلال اصلی تز اجتماع اخلاقی را می‌توان این‌گونه فرموله کرد که میزان ادغام فرد در یک اجتماع اخلاقی می‌تواند بر چگونگی و شدت ارتباط دین‌داری با کج‌روی تأثیر بگذارد. این تز پیش‌بینی می‌کند در مناطق یا محیط‌هایی که دین فراگیرتر است و نظامی از ضمانت اجرای مذهبی در زندگی روزمره ابراز می‌شود (اجتماعات اخلاقی)، میزان پابندی فرد به این نظام که بازتاب مستقیم درجه دین‌داری اوست، بر احتمال درگیر شدن وی در رفتارهای کج‌روانه تأثیر جدی می‌گذارد. به عبارت دیگر، مناطق یا محیط‌هایی با تمرکز بالای افراد مذهبی، شبکه‌ها و باورهای مشترکی را فراهم می‌آورد که انطباق با هنجارهای دینی را تسهیل می‌کنند. در همین راستا، استارک خاطرنشان می‌سازد که «دین و دین‌داری تنها زمانی می‌تواند هم‌نوایی با هنجارهای اجتماعی را ایجاد کند که از طریق تعاملات حفظ شود و توسط اکثریت تعامل‌کنندگان به عنوان مبنایی معتبر برای عمل پذیرفته شود» (Stark, 1996: 164). در مناطق یا محیط‌هایی که دین بخش عمده‌ای از فرهنگ روزمره نیست و نظام ضمانت اجرای مذهبی رواج ندارد، ابراز روزمره حیات مذهبی تجربه نمی‌شود و دین‌داری در زندگی افراد کمتر برجسته می‌شود. از این‌رو، افراد مذهبی درون یک اجتماع سکولار ممکن است اثر محافظتی دین‌داری را در ممانعت از کج‌روی تجربه نکنند (Stark & Bainbridge, 1996; Stark et al., 1982, 1984, 2015).

که گروه‌هایی از افراد و جمعیتی از خانوارها در آنجا زندگی می‌کنند.

^۱ داده‌های سطح سیستمی عبارت‌اند از داده‌های مربوط به واحدهای جغرافیایی یا قلمروهای محیطی (همچون محله‌ها یا مناطق درون شهری، شهرها، شهرستان‌ها، استان‌ها و کشورها)

ایران (یگانه و غفاری، ۱۳۹۶) استفاده شود که شامل هشت سؤال با پاسخ دوشقی (بله/خیر) در خصوص تجربه استفاده از سیگار، قلیان، مواد مخدر، مشروبات الکلی، سابقه دستگیری، شرکت در پارتی یا مجالس گناه، تماشای فیلم‌های پورنو یا کاملاً غیرمجاز و رابطه با جنس مخالف بود.

باری، از آنجاکه معرّف‌های یک سنجه ترکیبی معمولاً نقش یا وزن یکسانی در سنجش مفهوم مورد نظر ندارند، سنجه «کج‌روی» از ترکیب وزنی تجربه هشت رفتار فوق‌الذکر پس از استاندارد کردن نمراتشان براساس تکنیک «تحلیل مؤلفه‌های اصلی»^۲ در تحلیل عاملی ساخته شد. ضریب آلفای کرونباخ این سنجه هشت سؤالی معادل با ۰/۷۹ به دست آمد که حکایت از تجانس درونی نسبتاً مناسب یا پایایی نسبتاً بالای آن داشته است.

۴/۲ متغیر مستقل: دین‌داری^۳

از منظر علمی و از حیث صوری، «دین» را می‌توان مجموعه‌ای از گزاره‌ها دانست که در متون مقدس مذهبی آمده و از حیث مضمونی، مجموعه تعالیم و دستوراتی دانست که بنا به عقیده معتقدانش از جانب یک منبع قدسی و مافوق‌بشری برای انسان‌ها فرستاده شده است. دین‌داری نیز عبارت است از میزانی که فرد به تعالیم و دستورات دینی التزام دارد که این التزام در قالب باورها، احساسات و رفتارهای فرد بازتاب می‌یابد. بدین ترتیب، دین‌داری یک مقوله طیفی محسوب می‌شود که درجات دارد و می‌توان آن درجات را روی پیوستاری ترسیم کرد. نکته اصلی و مهم مرتبط با تحقیق حاضر آن است که ادبیات پژوهشی موجود همواره نشان داده‌اند که بُعد رفتاری دین‌داری نسبت به سایر ابعاد دین‌داری، پیش‌بینی‌کننده استوارتری برای رفتارهای انحرافی یا کج‌روانه بوده است (برای نمونه ر. ک. طالبان، ۱۳۸۰؛ ۱۳۹۲؛ Ellis, 1985؛ Sturgis, Evans et al., 1995؛ 2012 Baller, &). به همین دلیل، مناسب‌تر است که دین‌داری در یک چنین تحقیقاتی را با

تز اجتماع اخلاقی استفاده کنیم. داده‌های مقتضی در سطح سیستمی با واحد تحلیل «شهر» از میانگین‌گیری داده‌های مربوط به دین‌داری فردی برای هر شهر در پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران (یگانه و غفاری، ۱۳۹۶) به دست آمد (جمعاً ۴۲۶ شهر).

شایان ذکر است که طرح تحقیق این مطالعه، از نوع «مقطعی» است؛ چراکه مضمون فرضیه اجتماع اخلاقی دلالت بر آن دارد که ارتباط بین دین‌داری و رفتارهای فعلی افراد مشروط به سطح فعلی ادغام آنان در یک اجتماع اخلاقی است؛ بنابراین، سنجش دین‌داری، اجتماع اخلاقی، رفتارهای کج‌روانه همه از یک موج مشابه از پیمایش ملی در ایران موجه است و به ما این امکان را می‌دهد که این روابط هم‌زمان را که با تز اجتماع اخلاقی کاملاً مطابقت دارند، بررسی کنیم.

۴ تصریح مفاهیم و سنجه‌ها

۴/۱ متغیر وابسته: کج‌روی^۱

مفهوم «کج‌روی» در علوم اجتماعی به هرگونه رفتاری اطلاق می‌شود که با انتظارات مشترک اعضای جامعه سازگاری ندارد و به نوعی، ناقض هنجارهای قانونی یا اجتماعی (عرفی) جامعه است. به عبارت دیگر، کج‌روی به رفتارهایی اطلاق می‌شود که براساس معیارهای اخلاقی و نظام هنجاری مسلط در یک جامعه، مذموم و ناپسند شمرده می‌شوند. با اندکی تأمل در تعریف مفهومی کج‌روی روشن خواهد شد که این مفهوم از حیث مصداقی گستره وسیعی از رفتارها را دربرمی‌گیرد که احصاء آن از لحاظ نظری مشکل است؛ چه رسد به اینکه تمامی آن‌ها در یک پژوهش تجربی مورد سنجش قرار گیرند. از این‌رو، محدودیت‌های موجود در یک پژوهش تجربی و الزامات خاص پژوهش حاضر ایجاب نمود که از سنجه «تجربه رفتارهای خلاف و پرخطر» در پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه

³ Religiosity

¹ Deviance

² Principal Component Analysis

شاخص‌های رفتاری مورد سنجش قرار داد. از این‌رو، برای سنجش دین‌داری از پنج گویه «پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران» (یگانه و غفاری، ۱۳۹۶) در خصوص انجام فعالیت‌های دینی زیر استفاده گردید:

۱) نماز خواندن؛ ۲) روزه گرفتن؛ ۳) شرکت در نماز جماعت؛ ۴) شرکت در نماز جمعه؛ ۵) «پرداخت خمس و زکات».

همانند متغیر وابسته تحقیق، سنجه مرکب «دین‌داری» نیز از ترکیب وزنی پنج عمل دینی فوق‌الذکر پس از استاندارد کردن نمراتشان براساس تکنیک «تحلیل مؤلفه‌های اصلی» در تحلیل عاملی ساخته شد. ضریب آلفای کرونباخ برای واریس میزان پایایی سنجه دین‌داری ایرانیان متشکل از پنج معرّف مذکور نیز معادل با ۰/۸۲ به دست آمد که حکایت از تجانس درونی مناسب یا پایایی بالای آن داشته است.

۴/۳ متغیر تعدیل‌گر^۱: اجتماع اخلاقی^۲

یک اجتماع اخلاقی یا دینی به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که اکثرشان مجموعه‌ای مشترک از ارزش‌ها، هنجارها و باورهای مذهبی‌ای را به اشتراک می‌گذارند که رفتار و تعاملات آن‌ها را هدایت می‌کند. این ارزش‌ها، هنجارها و باورهای مذهبی مشترک، حس یکپارچگی اجتماعی و اخلاقی را تقویت و حس تعلق و مسؤولیت جمعی را در بین اعضای آن ایجاد می‌کند (Stark, 2015). براساس دیدگاه نظری اجتماع اخلاقی در جامعه‌شناسی دین، سطح تجمیعی دین در یک سیستم اجتماعی (به‌عنوان مثال، در یک محله، شهر، شهرستان، استان یا کشور) بر نگرش‌ها و رفتارهای افراد عضو آن سیستم اجتماعی تأثیر می‌گذارد. به‌علاوه، انتظار می‌رود که یک اجتماع اخلاقی قوی به کاهش رفتارهای انحرافی یا کج‌روانه فردی (مانند رفتارهای مجرمانه و رفتارهایی که از هنجارهای اجتماعی مسلط در یک جامعه منحرف است) کمک کند.

سخنی به گزاف نرفته اگر گفته شود که یکی از مسائل و مشکلات کلیدی و حل‌نشده در آزمون تز اجتماع اخلاقی همواره این بوده است که واحد تحلیل مناسب برای سنجش آن کدام است؟ در این راستا، می‌توان به تحقیقاتی اشاره کرد که با «مدارس»، «محله»، «گروه‌های قومی»، «شهر»، «شهرستان»، «ایالت یا استان»، و حتی «کشور» به‌عنوان یک «اجتماع اخلاقی» برخورد کرده‌اند. جالب آنکه نتایج به‌دست‌آمده نیز بسته به واحد تحلیل انتخاب شده و سنجۀ مورد استفاده برای اندازه‌گیری اجتماع مذهبی متفاوت بوده است (Bader & Finke, 2010). در تحقیق حاضر، با توجه به محدودیت‌های مربوط به داده‌های معرّف در سطح ملی برای واحدهای تحلیل کوچک‌تر مثل «مدارس» یا «محله» و به پیروی از برخی جامعه‌شناسان دین (همچون Stark et al., 1982؛ Stark, 1984؛ Stark & Bainbridge, 1996؛ Stark, 2003؛ Regnerus)، «شهر» را به‌مثابه اجتماع اخلاقی مدنظر قرار دادیم. چنانکه پیش از این گفته شد، داده‌های مقتضی در واحد تحلیل «شهر» از میانگین‌گیری داده‌های مربوط به سنجه دین‌داری فردی برای هر شهر در «پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران» (یگانه و غفاری، ۱۳۹۶) به دست آمد.

در پایان این بخش باید به این نکته تصریح شود که در مطالعه حاضر، چهار متغیر «جنسیت» (مرد= ۱ و زن= ۰)، «سن»، «تحصیلات» و «وضعیت تأهل» (مجرد= ۱ و سایر= ۰) که براساس ادبیات موجود نشان داده شده است، بر رابطه بین دین‌داری و انحرافات/کج‌روی تأثیر می‌گذارند (et al., 2018؛ Rivera)، به‌عنوان متغیرهای کنترلی مدنظر قرار گرفته‌اند.

۵ یافته‌ها

چنانکه پیش از این گفته شد، چون فرضیه اصلی دیدگاه اجتماع اخلاقی بر یک متغیر تعدیل‌گر در

² Moral Community

¹ Moderator

این مقوله‌های سه‌گانه نشان‌دهنده ادغام نسبی هریک از آزمودنی‌ها در یک مراتب مختلفی از اجتماع اخلاقی است. در حقیقت، این سنجه سه‌گانه از اجتماع اخلاقی به ما این امکان را می‌دهد که به مقایسه تأثیر دین‌داری فردی بر کج‌روی در این سه گروه از شهرها به مثابه سطوح مختلف اجتماع اخلاقی بپردازیم و تفاوت‌های ارتباط بین دو متغیر دین‌داری فردی بر کج‌روی را در این سطوح گسسته اجتماع اخلاقی (مانند بالا، متوسط و پایین) آزمون نماییم. مطابق با فرضیه اجتماع اخلاقی انتظار می‌رود که با افزایش ادغام افراد در یک اجتماع اخلاقی‌تر، قدرت ارتباط بین دین‌داری و کج‌روی افزایش یابد؛ بنابراین، انتظار می‌رود ضریب تأثیر دین‌داری بر کج‌روی برای افرادی که در ۲۰ درصد بالایی اجتماع اخلاقی قرار دارند، قوی‌ترین ضریب و برای افرادی که در ۲۰ درصد پایینی اجتماع اخلاقی قرار دارند، ضعیف‌ترین ضریب باشد (ن. ک.، al., 2018).

البته، قبل از واریسی تجربی فرضیه مذکور، لازم است به آزمون فرضیه اول دیدگاه نظری اجتماع اخلاقی در جامعه‌شناسی دین مبنی بر ارتباط معکوس دین‌داری و کج‌روی در سطح فردی بپردازیم. جدول شماره ۱، برای یک چنین منظوری تعبیه شده است.

سطح جمعی یا سیستمی تأکید دارد، در مقام آزمون یا واریسی تجربی آن بایستی به بررسی این مسأله پرداخت که آیا رابطه بین دین‌داری (متغیر مستقل در سطح فردی) و کج‌روی (متغیر وابسته در سطح فردی) تحت تأثیر اجتماع اخلاقی (متغیر تعدیل‌گر در سطح جمعی یا سیستمی) قرار می‌گیرد یا خیر. از این‌رو، داده‌های مربوط به دین‌داری در دو سطح فردی (نفر = ۸۲۵۰۰) و سیستمی (شهر N = ۴۲۶) مدنظر قرار گرفت که این دومی نیز برای ساخت متغیر تعدیل‌گر «اجتماع اخلاقی» مورد استفاده قرار گرفت. در همین راستا و برای تسهیل بررسی اینکه آیا تأثیر دین‌داری فردی بر کج‌روی توسط سطح ادغام فرد در اجتماع اخلاقی تعدیل می‌شود یا نه فایل اولیه داده‌های سطح سیستمی را به سه فایل جداگانه براساس وضعیت نرخ دین‌داری در هریک از شهرهای ایران به شرح ذیل تبدیل کردیم:

- ۱) شهرهایی که در مقیاس دین‌داری تجمیعی در ۲۰ درصد پایین قرار گرفته‌اند (دین‌داری ضعیف)؛
- ۲) شهرهایی که در مقیاس دین‌داری تجمیعی در بین ۴۰ تا ۶۰ درصد قرار گرفته‌اند (دین‌داری متوسط)؛
- ۳) شهرهایی که در مقیاس دین‌داری تجمیعی در ۲۰ درصد بالا قرار گرفته‌اند (دین‌داری قوی).

جدول ۱: رگرسیون شاخص کج‌روی بر دین‌داری ایرانیان با کنترل متغیرهای زمینه‌ای (N = ۸۲۵۰۰)

Table 1: Regression of the deviance on Iranian religiosity, controlling for background variables (N=82500)

متغیرهای مستقل و کنترل	همبستگی مرتبه صفر	همبستگی تفکیکی	ضریب ساده رگرسیون	ضریب استاندارد رگرسیون	مقدار T	معناداری T
۱ دین‌داری	-۰/۲۹	-۰/۲۷	-۰/۱۰	-۰/۲۷	-۷۸/۸۴	۰/۰۰۰
۲ جنسیت (مرد)	۰/۲۶	۰/۲۵	۰/۷۰	۰/۲۵	۷۵/۵۳	۰/۰۰۰
۳ سن	-۰/۱۰	-۰/۰۴	-۰/۰۱	-۰/۰۴	-۱۰/۷۵	۰/۰۰۰
۴ تحصیلات	۰/۰۸	۰/۰۰۳	۰/۰۰۲	۰/۰۰۳	۰/۹۲	۰/۳۶
۵ وضعیت تأهل (مجرد)	۰/۱۲	۰/۰۳	۰/۱۱	۰/۰۳	۸/۴۶	۰/۰۰۰
مقدار ثابت (عرض از مبدأ) = -۰/۲۲						
همبستگی چندگانه ضریب تعیین مقدار F						
معناداری F						
۰ / ۳۹	۰ / ۱۵	۲۸۱۹ / ۲۷	۰ / ۰۰۰			

همان‌طور که نتایج مندرج در جدول ۱ نشان می‌دهند، اولاً، ضریب همبستگی چندگانه معادل ۰/۳۹ محاسبه گردیده که مبین آن است که متغیر مستقل «دین‌داری» به همراه چهار متغیر کنترلی «جنسیت»، «سن»، «تحصیلات»؛ «وضعیت تأهل» به‌طور هم‌زمان ۳۹ صدم با میزان کج‌روی فردی ایرانیان مسلمان همبستگی و ارتباط داشته‌اند (= ارتباطی متوسط). ثانیاً، ضریب تعیین (R^2) نیز معادل ۰/۱۵ محاسبه گردیده که مبین آن است که ۱۵ درصد از واریانس کج‌روی توسط ترکیبی خطی از پنج متغیر «دین‌داری»، «جنسیت»، «سن»، «تحصیلات»؛ «وضعیت تأهل» ایرانیان توضیح داده می‌شود و ۸۵ درصد باقی‌مانده، متعلق به عوامل همبسته دیگر (و خطا) می‌باشد. نسبت F مشاهده شده برای آزمون معناداری ضریب تعیین معادل ۲۸۱۹/۲۷ محاسبه گردیده که از لحاظ آماری کاملاً معنی‌دار شده است ($P = ۰/۰۰۰$).

همچنین، نتایج ضریب رگرسیون استاندارد مندرج در جدول ۱، حکایت از آن دارد که پس از کنترل یا حذف تأثیر متغیرهای کنترلی بر کج‌روی،

متغیر مستقل «دین‌داری» تأثیر معناداری بر متغیر وابسته «کج‌روی» داشته است. این تأثیر از حیث شدت، «متوسط» و از حیث جهت، «منفی» و از لحاظ آماری نیز کاملاً معنادار بوده است (بتا = -۰/۲۷ و $P = ۰/۰۰۰$). این نتایج آماری بدین معناست که فرض صفر مبنی بر عدم ارتباط واقعی میان دین‌داری با کج‌روی فردی در میان جمعیت ایرانیان به احتمال ۹۹ درصد اطمینان رد می‌شود. یک چنین یافته‌هایی، با انتظار نظری تز اجتماع اخلاقی در جامعه‌شناسی دین و پیش‌بینی تجربی مندرج در فرضیه اول این تحقیق مطابقت دارد. از این‌رو، می‌توان نتیجه گرفت که در مقام آزمون تجربی فرضیه اول تحقیق مبنی بر ارتباط معکوس دین‌داری با کج‌روی در سطح فردی، شواهد مّلی از جمعیت ایرانیان برای فرضیه مزبور دلالت تأییدی داشته است و می‌توان دین‌داری فردی را یک عامل محافظت‌کننده در برابر کج‌روی در میان جمعیت ایرانیان محسوب نمود.

حال به آزمون فرضیه اصلی دیدگاه اجتماع اخلاقی می‌پردازیم که شواهد تجربی مورد نیاز برای آن در جدول شماره ۲، منعکس شده است.

جدول ۲: مدل‌های رگرسیون کج‌روی بر دین‌داری ایرانیان در سه نوع از وضعیت اجتماع اخلاقی

Table 2: deviance regression models on Iranian religiosity in three types of moral community status

متغیرهای مستقل و کنترل	مدل ۱: اجتماع اخلاقی پایین			مدل ۲: اجتماع اخلاقی متوسط			مدل ۳: اجتماع اخلاقی بالا		
	ضریب رگرسیون ساده	ضریب رگرسیون استاندارد	معناداری آماری	ضریب رگرسیون ساده	ضریب رگرسیون استاندارد	معناداری آماری	ضریب رگرسیون ساده	ضریب رگرسیون استاندارد	معناداری آماری
دین‌داری	-۰/۳۱	-۰/۲۲	۰/۰۰۰	-۰/۳۵	-۰/۲۵	۰/۰۰۰	-۰/۲۰	-۰/۲۰	۰/۰۰۰
جنسیت	۰/۸۵	۰/۳۰	۰/۰۰۰	۰/۷۳	۰/۲۶	۰/۰۰۰	۰/۵۵	۰/۲۰	۰/۰۰۰
سن	-۰/۰۰۶	-۰/۰۵	۰/۰۰۰	-۰/۰۰۳	-۰/۰۳	۰/۰۰۷	-۰/۰۰۴	-۰/۰۴	۰/۰۰۰
تحصیلات	-۰/۰۰۲	-۰/۰۰۳	۰/۶۹	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۰۰۸	-۰/۰۰۱	-۰/۰۰۲	۰/۸۵
وضعیت تأهل	۰/۱۹	۰/۰۶	۰/۰۰۰	۰/۱۰	۰/۰۳	۰/۰۰۰	-۰/۰۰۶	-۰/۰۰۲	۰/۸۶
عرض از مبدا	-۰/۲۵	-۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	-۰/۳۸	-۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	-۰/۱۴	-۰/۰۲	۰/۰۲
ضریب تعیین	۰/۱۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۱۵	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۸	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
تعداد	۱۷۱۶۱ نفر در ۸۵ شهر			۱۵۹۸۷ نفر در ۸۴ شهر			۱۵۰۴۲ نفر در ۸۵ شهر		

گروه «اجتماع اخلاقی بالا» بوده (بتای ۰/۲۲- در برابر ۰/۲۰-) که کاملاً مغایر با تز اجتماع اخلاقی در جامعه‌شناسی دین است. ثالثاً، ضریب تأثیر دین‌داری بر کج‌روی برای افرادی که در اجتماع اخلاقی متوسط قرار داشته‌اند، قوی‌ترین ضریب بوده است (بتا = ۰/۲۵-) که چالشی برای تز اجتماع اخلاقی محسوب می‌شود. همه این یافته‌های تحقیق مغایر با پیش‌بینی فرضیه اصلی اجتماع اخلاقی بوده و برای فرضیه مزبور دلالت ابطالی داشته است.

۶ نتیجه‌گیری

این مقاله پژوهشی در پی آزمون تجربی تز اجتماع اخلاقی در جامعه‌شناسی دین برای تبیین چگونگی ارتباط دین‌داری فردی و کج‌روی در میان نمونه‌ای ملی از ایرانیان مسلمان بود. مهم‌ترین و اصلی‌ترین مدعی تز اجتماع اخلاقی آن بود که پایبندی به هنجارهای مذهبی ممانعت‌کننده از کج‌روی، زمانی قوی‌تر خواهد بود که افراد مذهبی در یک اجتماع اخلاقی یا محیطی اجتماعی مشارکت داشته باشند که در آن، هنجارهای مذهبی پذیرفته شده و از طریق

همان‌طورکه اشاره شد، فرضیه اصلی اجتماع اخلاقی پیش‌بینی می‌کند که با افزایش ادغام افراد در یک اجتماع اخلاقی بالاتر، قدرت ارتباط بین دین‌داری فردی و کج‌روی افزایش می‌یابد؛ بنابراین، انتظار می‌رود ضریب تأثیر دین‌داری بر کج‌روی برای افرادی که در اجتماع اخلاقی بالا قرار دارند، قوی‌ترین ضریب و برای افرادی که در اجتماع اخلاقی پایین قرار دارند، ضعیف‌ترین ضریب باشد. مع‌هذا، با اندکی تأمل بر شواهد تجربی منعکس‌شده در جدول ۲ می‌توان نتیجه گرفت که یافته‌های تحقیق حاضر مغایر با پیش‌بینی تجربی دیدگاه نظری اجتماع اخلاقی بوده و برای مدعی اصلی تز مزبور دلالت ابطالی داشته است.

در حقیقت، شواهد مندرج در جدول ۲ کاملاً برخلاف پیش‌بینی فرضیه اصلی اجتماع اخلاقی نشان می‌دهد که ضعیف‌ترین ضریب تأثیر دین‌داری بر کج‌روی متعلق به گروه «اجتماع اخلاقی بالا» بوده است (بتا = ۰/۲۰-). همچنین، ضریب تأثیر دین‌داری بر کج‌روی در گروه «اجتماع اخلاقی پایین» قوی‌تر از

البته، در مقام تحلیل پسینی شاید بتوان این فرضیه بدیل را نیز مطرح نمود که دین‌داری در سطح سیستمی فقط تحت شرایط خاصی بر رابطه بین دین‌داری فردی و کج‌روی تأثیر می‌گذارد، مثلاً هنگامی که افراد در چیزی شبیه به یک سازمان کامل مشارکت دارند. یک چنین فرضیه‌ای شاید توضیح دهد که چرا چندین مطالعه قبلی (همچون Regnerus, Stark, 1982؛ Stark et al., 1996؛ 2003) هنگام استفاده از «مدارس» به عنوان واحد تحلیل سیستمی خود، توانستند حمایتی تجربی برای فرضیه اجتماع اخلاقی پیدا کنند. در مقابل، اکثر بزرگسالان به عنوان بخشی از سبک زندگی روزمره‌شان در هیچ چیزی شبیه به یک سازمان کامل مشارکت ندارند که می‌تواند توضیح دهد که چرا فرضیه اجتماع اخلاقی با نمونه بزرگسالان مورد حمایت تجربی قرار نگرفته است (Sturgis & Baller, 2012)؛ بنابراین، پیشنهاد می‌شود که تحقیقات آینده که به واری فرسویه‌های اجتماع اخلاقی می‌پردازند، به سمت بررسی شرایطی بروند که تحت آن شرایط، دین‌داری در سطح سیستمی می‌تواند شدت ارتباط دین‌داری در سطح فردی و کج‌روی را توضیح دهد. در حقیقت، مشخص کردن شرایطی که این فرضیه‌ها تحت آن عمل می‌کنند، می‌تواند درک ما را از رابطه پیچیده بین دین‌داری و کج‌روی به طور قابل توجهی بهبود بخشد.

منابع مالی

این مقاله هیچ گونه حمایت مالی وجود نداشته است.

سهم نویسندگان

نویسنده تأیید می‌کند که مسؤولیت انحصاری طراحی و مفهوم‌پردازی پژوهش، گردآوری داده‌ها، تحلیل و تفسیر نتایج و تهیه و نگارش دست‌نوشته (مقاله) را بر عهده داشته است.

تعارض منافع

نویسنده تعارض منافع را اعلام نکرده است.

تعاملات تقویت می‌شود. پس اگر تر اجتماع اخلاقی درست باشد، انتظار می‌رود که اولاً بین دین‌داری فردی و کج‌روی ارتباط معکوس وجود داشته باشد و ثانیاً این ارتباط با افزایش ادغام در یک اجتماع مذهبی‌تر یا اخلاقی‌تر تقویت گردد.

بدین ترتیب و جهت آزمون یا واری اعتبار تجربی تر اجتماع اخلاقی، دو فرضیه استخراج و با داده‌های حاصل از پیمایش ملی با ۸۲۵۰۰ نفر از ایرانیان مسلمان مقابله شد تا میزان انطباق و تناظر آن‌ها با شواهد تجربی مورد ارزیابی قرار گیرد. درنهایت، یافته‌های این تحقیق نشان داد که اثر دین‌داری فردی بر کج‌روی در میان ایرانیان مسلمان به هیچ وجه با افزایش ادغام در یک اجتماع اخلاقی‌تر تقویت نمی‌گردد و شواهد تجربی مربوط به جمعیت ایرانیان مسلمان در جهتی کاملاً ناسازگار با تر اجتماع اخلاقی بوده است که برای مدعای اصلی این تر دلالت ابطالی داشته است. این یافته، هماهنگ با برخی تحقیقات دیگر در سنت‌های مذهبی غربی بوده است که نتوانستند حمایتی تجربی برای تر اجتماع اخلاقی به دست آورند (ر. ک. Bahr & Hoffman, 2006؛ Bahr, 2008؛ Hoffman, Sturgis & Baller, 2010؛ Sturgis, 2012).

همچنین، مشاهده تفاوت ناچیز تأثیر دین‌داری بر کج‌روی در سه سطح کاملاً متفاوت از اجتماع اخلاقی در تحقیق حاضر از این ادعا پشتیبانی می‌کند که دین‌داری در سطح جمعی یا سیستمی، به‌ویژه هنگامی که اجتماع اخلاقی در سطح شهر اندازه‌گیری می‌شود، بر ارتباط بین دین‌داری فردی و کج‌روی تأثیر نمی‌گذارد که این مشاهده نیز مطمئناً کفایت تر اجتماع اخلاقی را در جامعه‌شناسی دین زیر سؤال می‌برد. البته، ممکن است که این ارتباط در سطح محلی‌تری، مانند سطح مدارس یا سطح محله عمل کند که واری درستی آن به عهده تحقیقات آتی است.

منابع

- طالبان، محمدرضا (۱۳۸۰) *دین‌داری و بزهکاری در میان جوانان دانش‌آموز*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۹۲) *دین‌پژوهی تجربی*. تهران: پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.
- جوادی یگانه، محمدرضا و غفاری، غلامرضا (۱۳۹۶)، وضعیت اجتماعی - فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، تهران: دفتر طرح‌های ملی پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- Albrecht, S., Bruce, Ch. & David A. (1977). Religiosity and deviance: Application of an attitude behavior consistent model. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 16 (3), 263-274, <https://doi.org/10.2307/1385697>.
- Bader, C.D. & Finke, R. (2010). What does god require? Understanding religious context and morality, In: Hitlin, S., Vaisey, S. (eds). *Handbook of the Sociology of Morality*, 241- 254.
- Bahr, S. & Hoffman, J. (2008). Religiosity, peers, and adolescent drug use. *Journal of Drug Issues*, 38, 743-769. <https://doi.org/10.1177/002204260803800305>
- Baier, C. & Wright, B. (2001). If you love me, keep my commandments: A meta-analysis of the effect of religion on crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38, 2-21. <https://doi.org/10.1177/0022427801038001001>
- Burkett, S. & White, M. (1974). Hellfire and delinquency: Another look. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 13 (4), 455-462. <https://doi.org/10.2307/1384608>
- Ellis, L. (1985). Religiosity and criminality: evidence and explanations of complex relationships. *Sociological Perspectives*, 28 (4), 501-520. <https://doi.org/10.2307/1389231>
- Evans, D., Cullen, F., Gregory, D., Velmer, B. (1995). Religion and crime reexamined: The impact of religion, secular controls, and social ecology on adult criminality. *Criminology*, 33 (2) 195-224. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1995.tb01176.x>
- Finke, R. & Adamczyk, A. (2008). Cross-national moral beliefs: the influence of national religious context. *Sociological Quarterly*, 49 (4) 617-652. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2008.00130.x>
- Gault-Sherman, M. & Draper, S. (2012). What will the neighbors think? the effect of moral communities on cohabitation. *Review of Religious Research*, 54: 45-67.

- <https://doi.org/10.1007/s13644-011-0039-9>
- Higgins, P. & Albrecht G. (1977). Hellfire and delinquency revisited. *Social Forces*, 55 (4) 952-958.
- <https://doi.org/10.1093/sf/55.4.952>
- Hirschi, T., & Stark, R. (1969). Hellfire and delinquency. *Social Problems*, 17 (2) 202- 213.
- <https://doi.org/10.2307/799866>
- Hoffman, J., & Bahr, S. (2006). Crime/Deviance, in: *Handbook of Religion and Social Institutions*, edited by H. R. Edbaugh. New York: Springer, 241-263.
- Jang, S.J., Foertsch, S., Johnson, B., Ozbay, O., & Takmaz Demirel, F. (2023). Religiosity and deviance among college students in Türkiye: A test of Ascetic theory. *Deviant Behavior*, 44:9, 1334-1348.
- <https://doi.org/10.1080/01639625.2023.2183350>
- Javadi Yeganeh, M. R. & Ghafari, G. R. (2017). *Socio-cultural and moral status of Iranian society*. Tehran: National Projects Office, Culture, Art and Communication Research Institute, Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian].
- Jensen, G., & Erickson, M. (1979) The religious factor and delinquency: Another look at the Hellfire hypothesis, In: *The Religious dimension*, R. Wuthnow (Ed.). New York: Academic, 157-177.
- Johnson, B., Larson, D. B., Jang, S. J. & Li, S. D. (2000). The invisible institution and black youth crime: The church as an agency of local social control. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 479- 498.
- <https://doi.org/10.1023/A:1005114610839>
- Johnson, B., & Jang, S.J. (2011). Crime & religion: Assessing the role of the faith factor, In: *Contemporary issues in criminological theory and research: The role of social institutions*, edited by Richard Rosenfeld, Kenna Quinet, and Crystal Garcia, Boston, MA: Wadsworth, Cengage Learning (pp. 69-151).
- Johnson, B. (2014). Religious participation and criminal behavior, in: *Effective interventions in the lives of criminal offenders*, J.A. Humphrey and P. Cordella (eds.) , Springer.
- Kelly, E., Polanin, J., Jang, S. J., Johnson, B. (2015). Religion, delinquency, and drug use: A meta-analysis. *Criminal Justice Review*, 40: 505-523.
- <https://doi.org/10.1177/0734016815605151>
- Lee, M & Bartowski, J. (2004). Love thy neighbor? moral communities, civic engagement, and juvenile homicide in rural areas. *Social Forces*, 82: 1001-1035,
- <https://doi.org/10.1353/sof.2004.0044>

- Regnerus, M. (2003). Moral communities and adolescent delinquency: Religious contexts and community social support. *Sociological Quarterly*, 44 (4) 523-554.
<https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2003.tb00524.x>
- Rivera, C., Lauger, T. & Cretacci, M. (2018). Religiosity, marijuana use, and binge drinking: A test of the moral community hypothesis. *Sociology of Religion*, 79 (3) 356-378.
<https://doi.org/10.1093/socrel/srx071>
- Stack, S. & Kposowa, A. (2006). The effect of religiosity on tax fraud acceptability: A cross-national analysis. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45 (3) 325-351.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2006.00310.x>
- Stack, S. & Kposowa, A. (2011). Religion and suicide acceptability: A cross-national analysis. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 50 (2) 289-306.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2011.01568.x>
- Stark, R., Kent, L. & Doyle, D. (1982). Religion and delinquency: The ecology of a lost relationship. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 19 (1) 4-24,
<https://doi.org/10.1177/002242788201900102>
- Stark, R. & Bainbridge, W.S. (1996). Religion, deviance, and social control. New York: Routledge.
- Stark, R. (1984) Religion and conformity; reaffirming a sociology of religion. *Sociological Analysis*, 45: 273-282.
<https://doi.org/10.2307/3711294>
- Stark, R. (1996). Religion as context: Hell-fire and delinquency one more time. *Sociology of Religion*, 57 (2) 163-173.
<https://doi.org/10.2307/3711948>
- Stark, R. (2015). Sociology of religion. Baylor University Press.
- Sturgis, P. & Baller, R. (2012). Religiosity and deviance: An examination of the moral community and antias-ceticism hypotheses among U.S. adults. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51: 809-820.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2012.01681.x>
- Sturgis, P. (2010). Faith behind bars: An explicit test of the moral community hypothesis in the correctional environment. *Journal of Offender Rehabilitation*, 49 (5) 342-362.
<https://doi.org/10.1080/10509674.2010>
- Taleban, M. (2001). Religiosity and delinquency among young students. Tehran: Research Institute for Culture, Arts and Communications, Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian].

Taleban, M. (2013). *Experimental Religious Studies*. Tehran: Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute. [In Persian].

Tittle, C. & Welch, M. (1983). Religiosity and deviance: Toward a contingency

theory of constraining effects. *Social Forces*, 61 (3) 653-682.

<https://doi.org/10.1093/sf/61.3.653>